

Köztéka – Könyvtári és adatfeldolgozó program kistérségek részére

SIMON ANDRÁS

MTA SZTAKI ITAK

andras.simon3@uni-corvinus.hu

Kulcsszavak: könyvtár, könyvtárgépesítés, Internet, katalógus

A könyvtárak közötti együttműködés mára általánosan elterjedt gyakorlattá vált. Különösen fontos megoldani, hogy a földrajzilag egymástól elkülönülő, de szervezeti, gyűjtőköri, vagy szakmai szempontokból összetartozó könyvtárak hálózatban együtt tudjanak működni, a szolgáltatások, a szervezeti működés, az adatfeldolgozás, és a gyarapítás terén is. Fontos hogy az egy térséget képviselő adott esetben hasonló vagy éppen különböző feladatokat ellátó illetve gyűjtőkörű könyvtárak esetében ez az integrált könyvtári alkalmazással is támogatva legyen. Az MTA SZTAKI által kifejlesztett és forgalmazott Kistéka könyvtári rendszeren alapuló Köztéka alkalmazás erre kínál megoldásokat a különféle szakmai, fenntartói, vagy területi alapon szerveződött könyvtári hálózatoknak, különös tekintettel a Kistérségi társulásokban részt vevő községek közművelődési könyvtáira, és azok honlap, webes kereső és portál szolgáltatásaira.

1. Bevezetés

A könyvtári számítógépes rendszerek tervezése során, különösen akkor, ha újonnan kifejlesztett alkalmazásról van szó, nem elég a meglévő igényeket számba venni, és azok kielégítésére modelleket állítani fel, hanem a könyvtári világban a közeljövőben várható igényeket is fel kell tudni mérni, át kell tudni tekinteni, sőt a számítástechnikai, szoftverfejlesztési eszközök és majdani lehetőségek ismeretében ezen igényeknek éppen irányt is tudni kell szabni, felmutatva a jövő alkalmazási területeit a könyvtáros közvéleménynek. Ilyen, tulajdonképpen a könyvtárgépesítés új eszközei és lehetőségei és a könyvtár automatizálási rendszerek tervezői és fejlesztői által nyújtott lehetőségek kapcsán előállt elvárás a könyvtárak közötti időtől és tértől független együttműködési modellek alkalmazása [1].

2. Együttműködés – új igények, új lehetőségek

Az egyes különféle szakmai földrajzi, vagy igazgatási szempontból összetartozó könyvtárak közötti együttműködés mára nemcsak általánosan elterjedt gyakorlattá vált, de egyenesen követelmény szintre is emelkedett. Egyre fontosabb megoldani, hogy a földrajzilag egymástól elkülönülő, de szervezeti, gyűjtőköri, valamint szakmai szempontokból összetartozó könyvtárak hálózatban is együtt tudjanak működni, a szolgáltatások, a szervezeti működés, az adatfeldolgozás, és a gyarapítás terén egyaránt. Az ezzel kapcsolatos szakmai és szervezési feladatok mellett a könyvtár automatizálási alkalmazásoknak is megoldásokat kell kínálniuk ezekre a feladatokra.

A szakmai elvárásokon túl egyébként éppen a könyvtári szoftverek nyújtotta egyre szélesebb lehetőségek

is ösztönzően hatottak a könyvtári együttműködési tevékenységre, itt is, mint a modern társadalomban annyi más alkalommal, a kínálati oldal teremtette meg, építette fel a keresleti oldalon az igények tekintélyes részét. A könyvtári együttműködés és annak technikai támogatása mindamellett természetesen nem öncél, hanem elsősorban a felhasználók igényeinek jobb és gyorsabb kielégítését szolgálja.

Fontos tehát, hogy az egy térséget képviselő illetve adott esetben hasonló vagy éppen különböző feladatokat ellátó illetve gyűjtőkörű könyvtárak esetében ez az együttműködés integrált könyvtári alkalmazással is messzemenően támogatva legyen.

3. Együttműködési modellek

Az együttműködésnek számos szintje van:

- Közös keresőfelület felkínálása
- Bibliográfiai rekordok beszerzése egymástól
- A szerzeményezés és apasztás összehangolása
- Közös besorolási adatállományok, elsősorban közös tárgyszó és szerzői adatbázis építése
- Közös alkalmazás használata önálló adatbázissal
- Közös adatbázis használata
- Közös adatbázis használata mozgó helyszínekről (könyvtárbuszokból)

A szakmai tapasztalatok azt mutatják, hogy a közös adatbázis használati modell csak akkor működőképes, ha a könyvtárak irányítása és a könyvtári munka egy központban összpontosul. Ellenkező esetben a különféle szempontokat jóformán lehetetlen lesz egyeztetni, és közös összehangolt irányítás hiányába az együttműködés kudarcra van ítélve.

A közös keresőfelületeket számos alkalmazás kínálja fel, emellett a közös keresőfelület birtokában megfe-

lelő munkaszervezési döntések meghozása után a szerzeményezési és apasztási munkát is össze lehet hangolni. Ami a bibliográfiai és besorolási rekordok egymástól való átvételét illeti, itt az az általános tapasztalat, hogy a rekordok mozgása általában egyirányú, ráadásul döntően nem horizontális, hanem vertikális pályán mozog, tehát az azonos rangú és jellegű könyvtárak nem egymástól, hanem a náluk magasabb szinten álló könyvtáraktól veszik át a rekordokat, ahol a könyvtári munkaerő inkább rendelkezésre áll, ezért az egyes rekordokat elkészítésük gyorsasága és magas szakmai színvonala, miatt érdemes átvenni. Ezért az egymástól való rekord átvétel könyvtári hálózatok esetében csak akkor intenzív, ha az illető könyvtárak gyűjtőköre nagyon hasonló, és munkaerő és szakmai tekintély szempontjából valamelyik könyvtár a többi számára értékes adatforrással szolgál.

A bibliográfiai rekordok cseréje mellett a besorolási rekordok átvétele is inkább felülről lefelé halad, ezért a közös besorolási állományok építése helyett a nagyobb könyvtáraktól való besorolási rekord átvétel a célravezető megoldás. Igény esetén ennek technikai támogatását – a besorolási rekordok letöltési lehetőségének biztosítását az adó, és betöltésének lehetőségének biztosítását a fogadó oldalról – kell megadni.

Úgy gondoljuk tehát, hogy a könyvtárak szakmai és anyagi érdekeit az szolgálja leginkább, ha olyan alkalmazást készítünk, mellyel lehetővé tesszük, hogy hálózatban együttműködő könyvtárak azt közösen, de mégis külön-külön adatbázisokat építve használhassák, egymástól és a fölöttük lévő könyvtáraktól bibliográfiai illetve besorolási rekordokat átvéve, illetve a könyvtárosaiknak és olvasóiknak közös lekérdező, kereső felületet felkínálva. Így legalább részben mentesülnek az alkalmazás telepítésének, üzemeltetésének, és a megfelelő körülményeknek a biztosításának terheitől, mégis élvezve a saját külön bejáratú rendszer előnyeit.

4. Pénzügyi és szervezeti lehetőségek, technikai megoldások

Különösen fontos itt, hogy a közös alkalmazást a fenntartó egyszerre valamennyi érintett könyvtár számára megvásárolhassa, illetve a valamilyen módon együttműködő könyvtárak azt kedvezőbben szerezhessék be. A rendszer egy kiszemelt szerveren futhat. Mivel együttműködésről van szó, mód van egy nagy kapacitású számítógép beszerzésére, és a megfelelő szakmai színvonalú és kielégítő biztonságot nyújtó rendszerfelügyelet biztosítására. Adott esetben a szerver nem is feltétlenül van az alkalmazást használó könyvtárak, vagy fenntartójuk birtokában, ráadásul a forgalmazó saját központi gépén is képes ilyen szolgáltatás biztosítására.

Az MTA SZTAKI által kifejlesztett és forgalmazott Kistéka könyvtári rendszeren alapuló Köztéka alkalmazás erre kínál megoldásokat a különféle szakmai, fenntartói, vagy területi alapon szerveződött könyvtári háló-

zatoknak, különös tekintettel a Kistérségi társulásokban részt vevő községek közművelődési könyvtáira, és azok honlap, webes kereső és portál szolgáltatásaira.

Egyrészt igény esetén egy az ügyfél által kijelölt gépre képes telepíteni egy Köztéka alkalmazást, ahol az ügyfél által kívánt könyvtárak adatbázisai építhetők, másrészt maga is kínál Köztéka alkalmazásokat nagy teljesítményű hardver eszközeire, szervereire, és hálózati rendszerére telepítve és magas szintű szakmai felügyelettel ellátva azokat.

5. A Köztéka rendszer bemutatása

A Köztéka a már évek óta forgalmazott Kistéka könyvtári rendszer olyan változata, ahol egy alkalmazás több adatbázist is képes kezelni, melyek adott esetben több szerveren külön-külön is helyet foglalhatnak.

5.1. Keresőfelület

Az alkalmazás rendelkezik közös lekérdező felülettel, melyet az olvasók és a könyvtárosok webes felületen az interneten keresztül elérhetnek, és azonosítás nélkül használhatnak. Mind az olvasó, mind a könyvtáros az együttműködésben résztvevő könyvtárak tetszőleges körét, így adott esetben kizárólag a saját könyvtárát kiválasztva folytathat keresést, illetve elérheti kizárólag a saját könyvtárának keresőfelületét is. A sikeres keresést követően megnézheti az illető példányok lelőhely adatait, a részt vevő könyvtár elérhetőségét, és adott esetben a megtalált dokumentumra vonatkozó igénylést, előjegyzési, félretételi, vagy könyvtárközi kölcsönzési kérést küldhet saját könyvtárába, magát mint olvasót olvasójegy számával és e-mail-címével azonosítva. Amennyiben a keresés előtt csak a hozzá földrajzilag közel eső könyvtárakat választotta ki, természetesen személyesen is elmehet az illető könyvtárba, ahol a dokumentumot megtalálta [2].

A könyvtáros, amennyiben úgy dönt, letilthatja megjelenését az együttműködés közös keresőfelületén. Ekkor rekordjai, és adatbázisa csak a saját közvetlen keresőfelületen érhető el.

A WEB alapú OPAC modul lehetővé teszi a megszokott keresési eljárások, (csonkolás, maszkolás, kombinált keresés, Boole operátorok, különféle adatelemek böngészése) alkalmazását és a találatok többféle megjelenítését.

5.2. Feldolgozó felület

Minden könyvtáros saját feldolgozó felülettel rendelkezik, jelszóval azonosítva lép be, és módosítási, törlési stb. jogokkal kizárólag saját adatbázisában rendelkezik. Módja van viszont a résztvevő más könyvtáraktól közvetlen átvételi technikával rekordokat cserélni. A rekordcserét mások számára engedélyezheti, vagy letilthatja.

A feldolgozó felület egyéb tekintetben maradéktalanul egyezik az MTA SZTAKI által forgalmazott Kistéka legújabb verziójával. A könyvtár bibliográfiai állománya

mellett az olvasói nyilvántartása is el van különítve. Az együttműködésben résztvevő könyvtárakba az illető olvasóknak külön-külön be kell iratkozniuk [3].

Az adatcsere a fentebb említett okok miatt döntően adatátvételt jelent, és a nagyobb könyvtári adatbázisokból, idegen könyvtár gépesítési alkalmazások által támogatott keresőfelületekről való letöltéssel történik. Ezt a munkát a Köztéka támogatja mind a bibliográfiai, mind pedig a besorolási rekordok esetében, MARC illetve Z3950 formátumokban. Emellett lehetőség van szabványos kézi adatbevitelre is, mind a bibliográfiai, mind a besorolási, példány és olvasói adatok esetében is.

A katalógizáló modul lehetővé teszi könyvek, vagy bármilyen más dokumentumtípus bevitelét. A legfontosabb adatok (szerzők, nyelvek, kiadók, tárgyszavak) ellenőrzött háttérállományba kerülnek és a későbbi címleírások elkészítéséhez felhasználhatók. A katalógus szerkezete a HUNMARC szabvány előírásait követi. A beépített import funkció felgyorsíthatja a katalógizálási munkát: a Köztéka fogadni tudja a KELLŐ vagy a Magyar Nemzeti Bibliográfia rekordjait, az esetlegesen már meglévő rendszer (pld. ISIS) rekordjai egyszerűen és gyorsan áttöltethetők.

A Köztékával katalógizálhatók elektronikus dokumentumok is, a tényleges dokumentumok a rekordhoz kapcsolhatók. Az elektronikus dokumentum az olvasói OPAC felületen közvetlen linkkel elérhető és megjeleníthető. A katalógizálási munkafolyamatok tervezésekor figyelembe vettük az érvényes magyar szabványokat és előírásokat. A rekordok a bevitel egyszerűsége mellett is teljes mértékben szabványosak és megfeleltethetők más rendszerek rekordjainak.

6. Gyakorlati alkalmazások

A Köztéka forgalmazása során örömmel tapasztaljuk az óriási érdeklődést már a termék bevezetésének első hónapjaiban is.

6.1. Kitelepített Köztéka

A Szatmári Római Katolikus Püspökség számos könyvtárat üzemeltet, saját püspökségi könyvtárát, melyben a történelem viharait átvészelt jelentős múzeális állomány is található, illetve az általa fenntartott oktatási intézmények könyvtárait. Ezeket célszerű hálózatba kötnie, és közös felületet felkínálnia, mely a püspökség többnemzetiségű volta miatt négy nyelvű (magyar, német, román, angol). A szerver a püspökségen van, ezt érik el a többi könyvtárból, így a helyi katolikus iskola könyvtárból, de például Nagykárolyból, az ottani katolikus iskolából is. Webes alkalmazás lévén kliensek telepítésére nincs szükség, mind a kereső, mind a feltáró felület bármely hálózatba kötött munkaállomásról könnyen elérhető.

6.2. A SZTAKI központi gépén elérhető Köztéka

Az MTA SZTAKI nagyteljesítményű szervereinek egyiken több Köztéka alkalmazást is üzemeltet. Egy ilyen

például a magyar orvosi könyvtárak számára. A hasonló gyűjtőkörű, és hasonló beszerzési politikát folytató könyvtárak könyvtárosai és olvasói számára igen érdekes az adott esetben közösen használható lekérdező felület, emellett a könyvtárosok a jó hálózati lehetőségeket és a szerver hatalmas kapacitását kihasználva kényelmesen használják rendszerüket, nem törődve azzal, hogy az adatbázis nem náluk található. Nincs gondjuk így az üzemeltetésre, a mentésre, nem kell segítséget kérniük, az amúgy általában igen elfoglalt kórházi rendszergazdától, és nehézségeiken a forgalmazó is könnyen tud segíteni, mert adatbázisukhoz közvetlenül is hozzáfér.

Szükség esetén az adatbázisok, mely természetesen a könyvtárak tulajdonát képezi, szabványos formában a megrendelőre átadhatók.

7. Összefoglalás

A korunkban igen divatos könyvtári együttműködések, különösen a kistérségi könyvtári együttműködések számára igen jó gépesítési megoldást jelent tehát a Köztéka használatba vétele.

Lehetőséget kínál a könyvtárosnak hogy tértől és időtől függetlenül és más könyvtárak munkatársaival együttműködve használja saját rendszerét, az olvasóknak pedig keresési lehetőséget nyújt szélesebb könyvtári összefogások által felépített adatbázis csoportokban is. Olyan alkalmazást kínál a könyvtári világnak, mely a könyvtári szolgáltatásokat a modern internetes környezetben is elérhetővé és a különféle korszerű adat és tartalomszolgáltatók által nyújtott eszközökkel versenyképpé teszi.

Irodalom

- [1] Lengyel Monika:
„Rendszerváltás” a hazai könyvtárakban – divathullám vagy kényszer?,
TMT 2003 50/8.
- [2] Koltay Tibor:
Információs kultúra:
múló divat, vagy alapvető készségek együttese?,
Networkshop 2006, Miskolc.
- [3] Fejős László:
Kistéka: lehet, hogy az év kiskönyvtári programja?,
Könyvtári Levelezőlap, 2002 december.